

ELS TAMARIT I ELS MIRANDA, SENYORS DE GUARDAMAR. PATRIMONI I ESTRATÈGIES SOCIALS DE L'OLIGARQUIA EN LA VALÈNCIA DEL SEGLE XVII¹

Frederic Barber Castellà

Resumen: Este trabajo tiene por objetivo valorar la situación de la oligarquía valenciana en el siglo XVII a partir del caso concreto de los Tamarit y los Miranda, titulares sucesivos del señorío de Guardamar, en el término general de Gandía. Las circunstancias que concurren en su compraventa, el año 1635, nos permiten establecer una comparación entre, por una parte, la ruina a la que se ven abocados los sectores vinculados a la propiedad de la tierra, a causa de la expulsión de los moriscos; y por otra, aquellos que prosperan con el crédito y el comercio. Estos últimos podrán ascender socialmente gracias a la compra de señoríos, a la puesta en práctica de adecuadas estrategias de acumulación de riqueza, así como a la prestación de servicios a la Corona.

Paraules clau: Regne de València, segle XVII, senyoriu de Guardamar, famílies Tamarit i Miranda, patriciat urbà, transformacions socials.

Abstract: The main goal of this paper is to describe the situation of the Valencian oligarchy in the seventeenth century from the particular case of both, the Tamarit and the Miranda families, overlords of the domain of Guardamar, in the municipality of Gandía. The circumstances in which the purchase of this small domain occur, in 1635, allow us to establish a comparison between the landowners ruin – due to the expulsion of the moors – on one side, and the rise of those who succeed thanks to credit and trade activities on the other. The latter will socially rise because of the purchase of land, business strategies, family alliances and patronage networks, all along with services rendered to the Crown.

Key words: Valencian Kingdom, Seventeenth century, Domain of Guardamar, Tamarit and Miranda families, Urban patrician, Social changes.

DURANT les últimes dècades s'han realitzat diferents investigacions al voltant de famílies nobiliàries valencianes de l'Antic Règim en el marc de l'es-

¹ Aquest article és un resum del Treball de Final de Màster del Postgrau en *Història i Identitats Hispàniques en el Mediterrani Occidental (segles XV-XIX)*, dirigit per les doctores Amparo Felipe Orts i Carme Pérez Aparicio, que va ser defensat el 8 de juliol de 2014 davant la comissió acadèmica formada pels doctors Rafael Benítez Sánchez-Blanco, Ricardo Franch Benavent i la doctora Mónica Bolufer Peruga.

tudi i sistematització de les elits de poder. Cal destacar, en aquest camp, els treballs pioners de M. J. Gimeno, M. Batllori i J.A. Catalá.² Actualment, la historiografia valenciana compta amb diversos investigadors, vinculats al departament d'Història Moderna de la Universitat de València, que han elaborat estudis de referència com ara el de J. Brines, A. Felipo, M.J. Gimeno i C. Pérez Aparicio sobre els grans patrimonis castellanencs, el de P. Lloret Gómez de Barreda pel que fa al llinatge dels Vilaragut, comtes d'Olocau o el d'A. Felipo a propòsit del comte de Cervelló.³ Més recentment, acaba de veure la llum una obra col·lectiva sobre la noblesa valenciana durant l'Edat Moderna i un estudi sobre el llinatge dels Castellví.⁴

És en aquest marc historiogràfic que presentem el nostre treball sobre els senyors de Guardamar durant el segle XVII. El seguiment biològic i patrimonial de diverses generacions de la família Tamarit de Gandia i dels Miranda d'Oliva, ens permet analitzar, d'una banda, els punts febles que expliquen la fallida econòmica dels Tamarit i d'altra banda, els mecanismes que marquen l'èxit social aconseguit per Enric de Miranda i els descendents. El punt d'unió d'ambdós famílies es produeix a partir d'un fet clau: la compra-venda del senyoriu de Guardamar, en l'Horta de Gandia, l'any 1635. Els Tamarit havien posseït aquest lloc durant tres segles però, a causa de diferents factors, es veien obligats a vendre'l. Per la seua banda, els Miranda, gràcies a les inversions en renda censal i als contactes personals establits durant els serveis prestats a la Corona, podran cimentar una important fortuna que permetrà, no només la seua ascensió social sinó gaudir d'un estil de vida ple de confort i luxe. El cavaller Enric de Miranda, prestamista i tresorer de la Batllia, fundarà un vincle per a garantir la continuïtat del llinatge, mentre que els descendents aspiraran a un estil de vida de marcat caràcter rendista amb el progressiu abandonament de las activitats creditícies per tal d'invertir en la compra de terra a la Contribució Particular de València.

A fi d'analitzar l'adscripció social, l'estructura patrimonial i la trajectòria de diferents membres d'aquestes dos famílies, hem consultat diferents

² M.J. Gimeno Sanfeliu, *La oligarquía urbana de Castelló en el siglo XVIII*, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló, 1990 i *Patrimonio, parentesco y poder. Castelló, siglos XVI-XIX*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló i Universitat Jaume I, 1998; M. Batllori, *La familia Borja*, València, Eliseu Climent, 1994; J.A. Catalá Sanz, *Rentas y patrimonios de la nobleza valenciana en el siglo XVIII*, Madrid, Siglo XXI de España, 1995.

³ J. Brines, A. Felipo, M.J. Gimeno i C. Pérez Aparicio, *Formación y disolución de los grandes patrimonios castellanenses*, Fundación Davalos Fletcher, 1997; P. Lloret Gómez de Barreda, *Ser noble en la València del segle XVII: el llinatge dels Vilaragut*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2005; A. Felipo Orts, *El conde de Cervelló y el Consejo de Italia*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2007.

⁴ A. Felipo Orts i C. Pérez Aparicio (eds.), *La nobleza valenciana en la Edad Moderna. Patrimonio, poder y cultura*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2014; A. Felip Orts, *Nobleza, poder y cultura. El linaje Castellví y el marquesado de Villatorcas*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2014.

arxius públics entre els quals ha ocupat un lloc preferent l'Arxiu del Regne de València. La tipologia documental a què hem accedit ha estat diversa encara que les fonts històriques principals han estat els testaments, els inventaris *post mortem* i les cartes dotals. Els documents de caràcter judicial també han tingut un paper clau en aquesta investigació perquè aporten dades professionals i familiars sobre els personatges estudiats.

1. EL DECLIVI DELS TAMARIT I LA VENDA DEL SENYORIU

Almenys, des del segle XIV, podem documentar la presència de la família Tamarit a Gandia.⁵ En 1563, durant el desarmament dels moriscos, els germans mossén Miquel Jeroni i Vicent Tamarit apareixien com a senyors de Guardamar, un feu alfonsí en l'Horta de Gandia. Ambdós ocuparen els principals oficis de la magistratura municipal en un període que abasta des de 1552 fins a 1587. Vicent Tamarit, encara que compartia la titularitat del senyoriu amb el germà, apareixia clarament com el cap de la nissaga en diferents testaments familiars. La filla, Rafaela Tamarit i Rotlà, heretava Guardamar aproximadament l'any 1590 i havia de fer front, entre d'altres esdeveniments, a l'expulsió dels moriscos i a la ruïna familiar.

Hem intentat esbrinar quina era la situació econòmica dels Tamarit, abans i després de l'expulsió dels moriscos, per a poder explicar la seua ruïna i la posterior venda del senyoriu. A simple colp d'ull, la comunitat morisca de Guardamar semblava pròspera durant les últimes dècades del segle XVI ja que la població havia augmentat i, almenys, alguns vassalls realitzaven operacions importants. La família Girilli i d'altres, com que tenien terres que fitaven amb l'Hort de Balaguer, una heretat de la Companyia de Jesús a tocar de Guardamar, feien negocis de compravenda de terra amb l'Orde que estava interessada a crear una gran hisenda.⁶ D'altres vassalls, a més de la terra que posseïen a Guardamar tenien explotacions a Gandia, com el morisc Silmi Sesen que tenia una vinya i un garroferar de 18 fanecades a Marxuquera o Gaspar Milles que posseïa una quantitat indeterminada de terra d'horta i de moreres a la partida de Paloma de Gandia.⁷ Per la seua banda, la família Tamarit intentava millorar la rendibilitat del feu amb inversions importants. L'any 1580 decidia construir un trapig an-

⁵ Jaume Tamarit, jurat del Consell de Gandia durant diversos anys entre 1380 i 1412, vivia al carrer de la Plaça d'aquesta vila i pagava la peita per un patrimoni valorat en 4.000 sous. Per la seua part, Lluís Tamarit era el col·lector de les rendes del duc de Gandia l'any 1441, exercia com a clavari de la vila l'any 1476 i n'arrendava les cises. Ell i la dona, Violant Verdeguer, senyora de Guardamar, vivien en una casa de la Vila Nova.

⁶ ARV, *Clergat*, caixa 152.

⁷ AHCG, (Arxiu Històric de la ciutat de Gandia), *Llibre de peita*, AB 494, fol. 340.

nex a la casa de la senyoria.⁸ Aquest trapig, que era l'últim construït a la zona, entrava en funcionament l'any 1583.

Amb la documentació que disposem es fa complicat saber a quant ascendia la renda senyorial abans de l'any 1609 però, en una data prou tardana, l'any 1627, i proporcionada per una font interessada –la senyoria demanant al Consell d'Aragó ajuda davant els creditors– ens assabentem que, abans de l'expulsió, el lloc proporcionava 840 lliures de renda.⁹ Quant al patrimoni familiar que ha deixat rastre documental, Miquel Jeroni Tamarit tenia alguns béns importants com una casa al carrer de Santa Clara de Gandia que donava a tres carrers públics, una altra casa amb celler i cups, i també era propietari d'un total de 70 fanecades de terra vinya i horta a la partida Paloma, entre els termes de Gandia, Guardamar i Bellreguard.

A pesar de la renda dominical i del patrimoni familiar, la situació financera dels Tamarit podia ser comprometedora. El 6 de setembre de 1576, Lluís Ferrer, Miquel Jeroni i Vicent Tamarit carregaven un censal de 600 lliures a favor del mercader de sucre Josep de Luca. No sabem si aquest préstec estava destinat a la necessitat de cobrir les despeses d'aixecar un trapig al lloc, però les dates entre el préstec i l'inici de la contrucció del trapig són molt properes; a més, el creditor era un mercader de sucre que potser tenia interès en comprar el sucre refinat del futur trapig. No obstant això, el problema era que hi havia més deutes. Així, a banda del censal carregat a favor de Josep de Luca, hauríem de comptar també amb un censal carregat a favor del convent de Santa Clara de Gandia de 200 lliures. Per la seua part, la comunitat morisca de Guardamar s'havia endeutat amb una fórmula sovint utilitzada pels senyors que necessitaven diners i no trobaven prestamistes. Els creditors obligaven els senyors a comprometre el senyoriu i els vassalls en cas d'impagament. Els moriscos de Guardamar responien per un censal de 600 lliures a favor de Joan Losano de Gandia, també havien de pagar les pensions d'un censal de 568 lliures a favor del Capítol de la Seu de Gandia. Dídac Vives, senyor de Montixelvo, era un altre dels censalistes ja que havia comprat un censal de 300 lliures. I finalment, Francesc Pineda, prevere de Lluçena, era propietari d'un censal de 225 lliures. En total, el deute que coneixem de la família Tamarit i del senyoriu ascendia a 2.493 lliures. Si sumem totes les pensions anuals que havien de satisfer els Tamarit pels seus deutes, obtenim 164 lliures i 15 sous.

⁸ A. Soler, *Daimús. Geografia, història i patrimoni*, Daimús, Ajuntament de Daimús, 2009, p. 154.

⁹ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 924, doc. 82.

TAULA I. RADIOGRAFIA DEL DEUTE DE LA FAMÍLIA TAMARIT (C.1609)

<i>Titular del censal</i>	<i>Pensió anual que es paga</i>	<i>Quantia del deute</i>	<i>Interés</i>
Misser Josep de Luca	65 lliures	600 lliures	(10,8%)
Viuda de Joan Losano	30 lliures	600 lliures	5%
Capítol Seu de Gandia	38 lliures	568 lliures i 8 sous	(6,68%)
Dídac Vives	7 lliures i 10 sous	300 lliures	2,5%
Francesc Pineda	11 lliures i 5 sous	225 lliures	5%
Convent de Santa Clara	13 lliures	200 lliures	(6,59%)
TOTAL	164 lliures i 15 sous	2.493 lliures i 8 sous	

Font: ARV, *Manaments i empires, any 1641, Llibre 5é, Mà 45 i Reial Audiència, Part 1a, Llettra R, exp.138, any 1626.*

Com tantes altres famílies benestants, la situació financera dels Tamarit s'agreguà l'any 1609 arran de l'expulsió dels moriscos. La renda senyorial s'enfonsà i, de retruc, la família no va poder respondre a les pensions dels deutes contrets. Eixa era la causa que ells, i molts altres senyors, com veurem, al·legaven davant el Consell d'Aragó per a justificar la seua ruïna i demanar solucions al rei. Com a dificultat afegida a la repoblació, els senyors alfonsins que volien mantenir la jurisdicció havien de trobar i establir com a mínim 15 repobladors, que era la quantitat que exigien els furs. En els cas de Guardamar, si Rafaela Tamarit no aconseguia 15 emfiteutes, perdia la jurisdicció alfonsina en favor del duc de Gandia.¹⁰

Un any després de l'expulsió, la senyoria de Guardamar encara no havia trobat repobladors que substituïren els antics moriscos ja que havia hagut d'acudir als llauradors de Gandia perquè conrearen les terres del lloc a canvi d'una partició de fruits molt baixa.¹¹ L'1 d'agost de 1612, Rafaela i Magdalena Tamarit, germanes, havien aconseguit repobladors per al seu lloc perquè davant del notari gandià Bernat i Benatges signaven actes d'establiments, capitulació i concòrdia amb els nous vassalls.

Per fi, i amb molt de retard, la Corona donava una solució al greu problema dels censals impagats com a conseqüència de l'expulsió. El rei Felip III acceptava, en part, les exigències de la noblesa i publicava a València, el 15 d'abril de 1614, la Reial Pragmàtica coneguda com *Asiento de las casas de los títulos, barones y dueños de lugares que por la expulsión de los moriscos del Reyno de Valencia quedaron despoblados*. Amb aquest edicte, els

¹⁰ Tanmateix, i gràcies a un fur de les Corts de 1626, els senyors que abans de l'expulsió tenien 15 cases de moriscos i que no havien pogut arribar a aquest número de famílies durant la repoblació, podien mantenir la jurisdicció alfonsina. D. de Lario Ramírez, *Cortes del reinado de Felipe IV: Cortes valencianes de 1626*, Universidad de Valencia, 1974, p. 52, fur LXIII.

¹¹ ARV, *Reial Audiència, Processos, Part 1a, Llettra P, núm. 1.089, any 1610.*

creditors no podien embargar els vassalls per a cobrar-se els deutes dels senyors. Aquests, durant deu anys, no podien ser obligats judicialment a redimir els censals o violaris carregats abans de l'expulsió. Segons aquest document, el senyoriu de Guardamar: "...la casa de Pedro Monge de Gandia,¹² su mujer y otros, cuyo se dize ser el lugar de la Alcúdia dels Tamarits..."¹³ entrava a formar part del grup de 34 cases senyoriales a què se'ls reduïa al cinc per cent l'interés dels censals que responien els antics llocs de moriscos; emperò, el rei no considerava necessari concedir als titulars del senyoriu de Guardamar cap assignació en concepte d'aliments.

Amb els anys, el problema de la repoblació passava a un segon pla davant la intensificació de les accions judicials dels creditors. Tal vegada, els censalistes de Rafaela Tamarit compartien una estratègia per a acudir ensem als tribunals i exercir una mena de tenalla en vistes a executar un bé desitjat com era un senyoriu de vassalls. El fet que, per aquesta època, Rafaela fóra viuda i amb fills menors d'edat, potser havia animat els creditors a intensificar les accions judicials. Encara que la causa més probable de l'augment dels plets era que ja havia passat el termini de deu anys en què els creditors no podien demanar execucions segons el *Asiento General* de 1614. Passat aquest termini, la família Tamarit no havia pogut redreçar els seus ingressos i fer front als interessos dels censals.

El primer procés civil en què Rafaela Tamarit es va veure embolicada i de què tenim referència documental va començar el 24 de maig de 1621. En aquest cas, el plet estava relacionat amb un deute de 2.150 lliures pertanyent a la família del primer marit, Pero Pérez de Culla.¹⁴ D'altra banda, Francesca Peris, viuda del mercader de sucre i doctor en Lleis, misser Josep de Luca, reclamava a l'Audiència de València l'any 1623, l'execució dels béns de Rafaela Tamarit per un impagament de 65 lliures que eren el que sumaven les pensions i possibles róssecs no pagats d'un censal de 600 lliures que ja coneixem.¹⁵ L'Audiència de València donava la raó a Francesca Peris i ordenava al justícia de Gandia embargar els béns mobles de la denunciada. L'any 1624, els oficials del duc de Gandia, com que no havien trobat béns mobles en el domicili de Rafaela, decidien embargar i segrestar 40 fanecades sembrades de forment, en 15 trossos diferents, pertanyents a repobladors de Guardamar. Dos anys després, el procés continuava i el notari de Francesca Peris demanava a l'Audiència executar el senyoriu de Guardamar segons les condicions pactades quan es va carregar el censal

¹² Rafaela Tamarit havia contret segones núpcies amb Pere Francesc Monge, ciutadà de Gandia, l'any 1606.

¹³ P. Boronat, *Los moriscos españoles y su expulsión. Estudio histórico-crítico*, València, impr. Vives i Mora, 1901, vol. II, p. 639.

¹⁴ ARV, *Clergat*, caixa 152.

¹⁵ ARV, *Reial Audiència*, Processos, Part 1a, Lletre R, exp. 138, any 1626.

l'any 1576. El tribunal acceptava les pretensions dels denunciants i intentava posar en venda el lloc.

Els conflictes processals no havien fet més que començar perquè un altre creditor entrava en escena. El síndic del convent de Santa Clara de Gandia, Francesc Silvestre, davant l'impagament de les pensions del seu cens, demanava al batlle del duc que procedira a l'embargament dels béns dels deutors, cosa que aconseguia el 18 de gener de 1627.¹⁶

Davant l'allau de plets, la senyoria elevava una súplica al Consell d'Aragó per a evitar que els creditors executaren el senyoriu "...Raphaela Tamarit, de Gandia, viuda pobre con 4 hijos [...] por ser militar y muy pobre...".¹⁷ El principal argument que esgrimia la senyoria en la súplica era el daltabaix provocat per l'expulsió dels moriscos, decisió que havia pres el pare del rei Felip IV i al qual ara es demanava clemència:

...dize que por tener el lugar de Guardamar, o la alquerieta de los Tamarits, antes población de moriscos, algunos acrehedores por deudas antiguas del dicho lugar, y como las deudas o cargos sean de tiempos de antes de la expulsión de los moriscos, en el qual tiempo rentava el lugar 800 ducados y ahora no renta más que solo 200 ducados...

El segon argument de la defensa era que Rafaela Tamarit pertanyia a l'estament militar per ser filla i néta de cavallers i, que d'acord amb el capítol segon del *Asiento que se hizo en el Reyno de Valencia con los señores...*, no li podien alienar el senyoriu sinó tant sols segrestar-li les rendes i concedir-li una pensió en concepte d'aliments "...se le señalen alimentos conforme se a hecho con otros señores de lugares de moriscos, en particular con el señor de Daimús, vesino a este lugar de Guardamar, lo qual tendrá a particular favor y merced...".

No hem pogut documentar la mort de Rafaela Tamarit però a partir de l'any 1630 els descendents ja estaven actuant com a senyors de Guardamar. Per documentació posterior sabem que els dos fills primogènits dels seus dos matrimonis, és a dir, Gaspar Pérez de Culla i Pere Francesc Monge, heretaven el senyoriu de forma *pro indiviso*.¹⁸ Els germans Tamarit exercien de notaris a Gandia i s'enfrontaven, tant als oficials de la vila, com als de l'Audiència a causa dels deutes impagats. L'any 1632, Gaspar i Pere Francesc havien presentat una instància davant la Reial Audiència demanant el segrest de béns i la concessió d'aliments.¹⁹ Segons els nous senyors de Guardamar, la renda dominical anual no excedia de les 648 lliures amb les quals a penes podien fer front als deutes. La suma dels interessos anuals que, durant aquest temps, havien d'abonar als creditors era de 620 lliures i

¹⁶ ARV, *Reial Audiència*, Processos, Part 1a, Lletra R, exp. 143, any 1627.

¹⁷ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 924, núm. 82.

¹⁸ AHCG, *Memòria de les peytes que responen els habitants...*, AB-496, fol. 158.

¹⁹ AHN, *Secció Noblesa*, Fons Osuna, lligall 558, doc. 2.

per això demanaven una pensió a l'Audiència per a poder viure dignament segons el seu estatus. El 18 d'agost de 1632, la Reial Audiència es despatxava amb una sentència en què denegava la petició dels germans Tamarit per no ajustar-se a dret i impedia qualsevol apel·lació.

Així les coses, l'augment imparabile del deute que pesava sobre el senyoriu i les sentències desfavorables, aviat portaren els Tamarit a un carrer sense eixida. Probablement, un revés judicial important o un problema amb els creditors que desconeixem, obligava els germans Tamarit a desprendre's de Guardamar. En eixa línia argumental, tal vegada la Cort i Tribunal del justícia civil de València estava a punt d'executar-los el lloc com havia fet dies abans amb el proper senyoriu de Ròtova a instàncies dels creditors.²⁰ Hipòtesi raonable si tenim en compte que el preu de venda del senyoriu de Guardamar era el mateix que es va pagar per a comprar el de Ròtova. A més, només dos dies van separar la venda d'ambdós senyorius. El 27 de maig de 1635, Gaspar Pérez de Culla i Pere Francesc Monge venien el senyoriu a Enric de Miranda per 8.300 lliures davant del notari Jaume Vicent Pasqual.²¹

Per tant, sembla que la causa principal de la venda del senyoriu de Guardamar fou la incapacitat dels seus titulars per a pagar o finançar els deutes anteriors a l'expulsió dels moriscos. Tanmateix, no descartem altres circumstàncies que contribuïren a la ruïna de la família, com ara que els seus membres deixaven d'ocupar càrrecs de confiança al servei del duc de Gandia i per tant, perdien aquesta important protecció, a més de la font d'ingressos que això comportava. Si els pares, avis i besavis de Gaspar Pérez de Culla i de Pere Francesc Monge havien estat procuradors, governadors i batles dels ducs, aquests només accedien a ocupar oficis municipals en la vila i eren desplaçats en el servei de la Casa ducal per altres famílies d'origen forà com els Izco de Quincoces.²²

2. FRANCESC DE MIRANDA, ELS SERVEIS A LA CORONA I L'ACTIVITAT CREDITÍCIA

Enric de Miranda, nou senyor de Guardamar entre 1635 i 1668, segurament era natural d'Oliva, d'on provenia sa mare i on la família tenia casa i negocis. El matrimoni format pel cavaller Francesc de Miranda²³ i Jeròni-

²⁰ V. Mahiques Roig, *Entre senyors, frares i bandolers. Notícia de l'antic terme general del Castell de Palma en el segle XVII*, Gandia, CEIC Alfons el Vell, 2006, p. 116.

²¹ ARV, *Manaments i emparees*, any 1641, Llibre 5é, Mà 45, full 11 i ARV i *protocols notarial de José Ramón Calvo*, sign. 14.643, 23 de juny de 1870.

²² Precisament, Pere Izco de Quincoces comprava a Pere Francsec Monge l'any 1648 la casa familiar dels Tamarit al carrer de la Vila Nova de Gandia.

²³ En la documentació consultada, Francesc de Miranda apareix amb el tractament de "don" encara que en les capitulacions matrimonials de la filla Victòria, protocolitzades a Oliva l'any 1621, la dignitat que acompanyava el seu nom era la de cavaller.

ma Morales va tenir almenys cinc fills: Dídac, Enric, Victòria, Maria i Mencia. Segons el seu full de serveis, Francesc de Miranda havia participat en diferents confrontaments bèl·lics durant la segona meitat del segle XVI com ara la Jornada de la Lliga, la batalla de Lepant, diverses accions militars als Estats de Flandes i per últim, exercia un paper destacat en l'expulsió dels moriscos i en la defensa del Regne de València. Cap a finals del XVI havia aconseguit el grau de mestre de camp de la milícia valenciana per nomenament del lloctinent i capità general del regne.

A banda del seu ofici de militar, Francesc havia realitzat transaccions comercials i financeres importants i arribava a acumular, a la fi de la seua vida, un patrimoni aproximat de 50.000 lliures. Algunes de les activitats que hem pogut documentar són que l'any 1601, a través del Consell d'Aragó, sol·licitava al rei llicència per a poder exportar mercaderies a l'Alger sense haver de pagar els 1.000 ducats d'impostos corresponents. Diverses personalitats com el duc de Lerma, el comte de Benavente o l'arquebisbe Ribera havien fet una relació dels serveis que havia realitzat Francesc en el Regne de València. El Consell d'Aragó, a més, havia demanat referències al marquès de Villamizar, que responia:

...la persona de Miranda es benemèrita y de consideración, y estará con él muy bien empleada qualquier merced que vuestra Magestad fuere servido hazelle por los muchos servicios que ha hecho en aquel Reyno, donde está sirviendo con grande aprobación de los lugartenientes de vuestra Magestad.²⁴

Entre altres operacions, Francesc havia prestat 400 lliures a l'aljama de Pamis perquè aquesta necessitava comprar blat i altres grans.²⁵ També havia concedit crèdit a diferents particulars, tant cristians com moriscos, de la vila d'Oliva, i a la Ciutat de València.

Pel que fa a les estratègies de promoció social organitzades pels Miranda, Victòria, segurament la filla major, concentrava els esforços econòmics de la família per tal d'emparentar amb membres de la classe noble i es casava amb el viudo Vicent Mercader, senyor de Terrateig i Colata i cavaller de l'Orde de Sant Jaume. Les cartes dotals de Victòria van ser escripturades a Oliva el 16 de febrer de 1621 i el dot que aportava el pare era de 4.500 lliures.²⁶ Les altres dos filles rebien de son pare l'any 1629 un dot de 4.000 lliures cadascuna. El dot de Maria i Mencia estava conformat per diferents censals sobre la Ciutat de València i per censals de moriscos.²⁷

²⁴ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 645, núm. 7.

²⁵ ADPV (Arxiu de la Diputació Provincial de València), *Arxiu de l'Hospital*, VI-5-92.

²⁶ ARV, *Escrivanyes de Cambra*, any 1720, exp. 11.

²⁷ APCCV (Arxiu de Protocols del Col·legi del Corpus Christi de València), *protocols de Melcior Blanes*, r. 20.606, 15 de maig de 1629.

Per la seua banda, els fills barons de Francesc de Miranda, que gaudien de la categoria social de generosos –nobles que no tenien títol ni havien estat armats cavallers però que rebien el tractament de “don”– van haver de seguir els passos del pare a l’hora de decidir el seu futur professional. Dídac, el primogènit, estava destinat a seguir la carrera militar però no va satisfer les expectatives dipositades en ell com podem comprovar en el testament del cap de família. El fill secundogènit, Enric, es dedicava a l’activitat creditícia i heretava el negoci patern repartit entre diferents llocs del ducat de Gandia i la ciutat de València.

El 5 de maig de 1629, el notari Melcior Blanes rebia el seu testament de Francesc i el publicava el 25. Llegava al fill primogènit una renda anual de 200 lliures per qualsevol dret d’herència, però amb dos condicions que revelen el conflicte entre pare i fill. D’aquest llegat, 120 lliures estaven condicionades al fet que Dídac visqués a la ciutat de València i les altres 80 se li lliurarien sempre que es trobés lluitant al servei del rei. L’hereu universal de Francesc de Miranda era el fill segon, Enric, a qui llegava tota la fortuna familiar.

3. ENRIC DE MIRANDA: L’ASCENS SOCIAL I LES VIES D’ENRIQUIMENT

Gràcies a una herència de 50.000 ducats, l’enlairament social d’Enric de Miranda començava l’any 1635 amb el desemborsament de 8.300 lliures en efectiu per a comprar el senyoriu de Guardamar. Encara que es tractava d’un senyoriu minúscul i de categoria alfonsina, permetia al titular relacionar-se amb membres de la noblesa, a més de tenir una preeminència social com a senyor de vassalls que exercia una jurisdicció. El pas següent en la carrera de la promoció era aconseguir ingressar en l’estament de la petita noblesa i aquest anhel era satisfet el 20 de gener de 1646²⁸ quan Cristòfol Crespí, regent del Consell d’Aragó, en representació del rei, citava personalment Enric per tal de concedir-li el privilegi de la milícia i el cinturó militar de cavaller.

El *cursus honorum* d’Enric es complementava amb el seu nomenament com a receptor de la Batllia General de la Ciutat i Regne de València, un dels oficis de major responsabilitat dins d’aquesta institució foral i que permetia al seu titular utilitzar el títol de “membre del Consell de Sa Magestat”. El 12 d’abril de 1658, el senyor de Guardamar presentava davant el batlle general el privilegi reial del seu nomenament per defunció de l’anterior receptor. Cardona acceptava el decret signat pel rei Felip IV²⁹ i es procedia al jurament. El receptor o col·lector de la Batllia s’encarregava de

²⁸ ACA, *Consell d’Aragó*, lligall 893, núm. 62.

²⁹ ARV, *Batllia*, Llibre 1212, fol. 82.

quadrar els comptes i d'elaborar els registres de la institució, és a dir, realitzava els balanços dels ingressos i les despeses que en gestionava i que es distribuïen per capítols. També s'encarregava de pagar els sous de tots els oficials de la Batllia.

D'altra banda, les relacions professionals i personals que Enric tenia amb Vicent Asón, mercader d'Osca establert a València, amb una Casa de Fira de Medina del Campo, potser expliquen l'elecció de l'esposa. Asón es casava l'11 de setembre de 1628, a l'església de Sant Esteve, amb Maria Assuey que era la filla d'un llaurador de València que l'havia dotada amb 2.400 lliures. Una vegada viuda d'Asón, i en una data que desconeixem, Maria casava en segones núpcies amb Enric de Miranda.

Com no podria ser d'una altra manera, la promoció social dels Miranda venia acompanyada i sustentada per una sòlida fortuna. Gràcies a un plet civil, coneixem la dimensió de les activitats econòmiques de la família. L'11 de maig de 1631, Dídac de Miranda, per considerar-se perjudicat en l'herència familiar, demanava a la Reial Audiència que inventariara totes les partides de lletres de canvi que Enric posseïa en la Casa de Fira de Ventura de Lozoja; i que el notari Lluís Bruno, a càrrec del qual estaven els llibres de Fira de la Casa de Vicent Asón, donara certificació de totes les quantitats que per dita casa portava a canvi Enric de Miranda.

Encara que la principal via d'acumulació de riquesa van ser els productes financers, Enric de Miranda va destacar en altres sectors econòmics com ara l'adquisició de terres per a l'explotació indirecta o l'arrendament de serveis públics a la capital. Les fonts d'ingressos que expliquen la riquesa d'Enric són diverses i van adaptant-se al context econòmic canviant del segle XVII. Miranda, com a membre de l'oligarquia financera, va destacar en les senyes d'identitat pròpies d'aquest sector: el treball constant, el risc i l'afany per l'acumulació de diners.

4. EL NEGOCI DEL CRÈDIT: MECANISMES, PRODUCTES I TIPUS DE CLIENTS

Els principals productes financers amb què treballava Enric de Miranda eren els censals i les lletres de canvi (canvis). Precisament, l'Església Catòlica considerava acceptables tots aquests productes i evitava condemnar-los de manera directa. La lletra de canvi era un document comercial pel qual una persona manava a una altra que pagara, en una plaça financera diferent i en una altra moneda, una quantitat de diners en un temps fixat. Aquest instrument financer permetia la transferència de fons de diners i canvi de monedes entre diferents places i era el producte de crèdit legal a curt termini més utilitzat durant l'època. El termini per a pagar una lletra de canvi era de tres mesos i es pagava un interès altíssim, fins al 19%, que es va veure reduït al 10%, l'any 1619, i fins a un 8%, a la fi de segle.

Tanmateix, la lletra de canvi no sempre es mantenia dins aquests paràmetres i aviat els prestadors inventaren operacions complexes sota la tapadera d'aquesta. Al Regne de València, durant el segle XVII, es practicava el "canvi sec" o "girar en sec",³⁰ una operació on, la segona plaça, que era on es feia el pagament, era fictícia i els participants en l'operació simplement deixaven passar el termini de la lletra i després la presentaven a pagament. Els prestamistes valencians giraven en sec sobre Medina del Campo i indicaven en el document l'interés en què s'havien de tornar els diners. El canvi en sec es considerava una operació fraudulenta perquè incomplia les característiques de la lletra de canvi.

La majoria de les lletres de canvi d'Enric de Miranda devien ser girs en sec, és a dir, simples préstecs a interès que intentaven burlar la denúncia per usura, utilitzant com a tapadera el format de la lletra de canvi. El que crida l'atenció de l'inventari *post mortem* (1668) de les lletres de canvi d'Enric és que només dos dels deutors, d'una llista de gairebé 200 clients, foren mercaders; o que hi haguera clients que encara no li havien tornat els diners d'una lletra de canvi emesa 20 anys enrere. Gràcies a aquest inventari podem conèixer les lletres de canvi que posseïa Enric al seu favor. La majoria de les lletres havien estat escripturades l'any anterior de la mort, tanmateix, de l'any 1666 encara se li devia, a banda els interessos, un total de 2.350 lliures de capital i de l'any 1665, 4.627 lliures.

La llista de clients era diversa i abastava tots els grups socials, tot i això, el grup més important era el dels llauradors. La major part d'aquests provenien de la Contribució Particular de València (Catarroja, Paiporta, Albal, Benetússer etc.) però també d'altres territoris, sobretot del ducat de Gandia. Un total de 159 llauradors figuraven en les llistes de deutors. Es tractava del grup social més nombrós i per tant, els clients preferents d'Enric. També representava un dels sectors al qual es destinava un capital significatiu, unes 8.000 lliures aproximades l'any 1668. La mitjana de capital prestat a un llaurador era de 30 lliures. Quan el crèdit superava aquesta quantitat solien intervenir grups de quatre o cinc persones en l'operació. De vegades, en algunes lletres, juntament amb el llaurador, apareixia una persona d'una categoria social més alta que segurament era l'avalador.

A la vista de les dades aportades per l'inventari, l'activitat financera d'Enric se centrava en el crèdit agrari. La major part dels llauradors que accedien al crèdit eren aquells millors situats en els seus pobles, és a dir, aquells que tenien béns per a poder respondre en cas d'impagaments o que tenien contactes amb persones importants perquè feren de fermadors en les operacions. Les causes de l'endeutament dels llauradors durant el segle

³⁰ F. Ruíz Martín: "La plaza de cambios de Valencia (siglos XIV-XVIII)", en J.L. García Delgado (ed.), *Economía española, cultura y sociedad. Homenaje a Juan Velarde Fuertes ofrecido por la Universidad Complutense*, Madrid, Eudema, 1993, p. 203.

XVII eren diverses però destaquen la compra de bestiar i eines de llaurança, les deixes pietoses, els dots o l'adquisició de noves terres.

Un altre grup social important de deutors, tant per les persones que implicava com pel capital que s'havia prestat, era el dels patricis, en què abundaven notaris, mercaders, alguns doctors en lleis i cirurgians. La quantitat mitjana prestada a aquest grup social era de 100 lliures.

La resta de grups socials presents en els inventaris de reconeixement de deute a la mort d'Enric de Miranda, eren numèricament insignificants. Sorprenent era el cas de la noblesa titulada, només dos membres figuraven en la llista: el marquès de Benavites i el duc de Gandia. Encara que numèricament eren insignificants respecte de la resta de clients, el capital al qual havien accedit superava al del grup dels llauradors. Pel que fa als préstecs concedits a diferents ducs de Gandia, les raons semblen evidents. La poderosa família Borja podia influir en els cercles de poder a l'hora d'aconseguir diferents mercès per a la família Miranda en el seu camí d'ascensió social, però també sentències favorables, protecció reial o jurídica. A més a més, el senyoriu de Guardamar estava dins els termes generals del ducat de Gandia i una relació financera favorable a Miranda li evitava molts conflictes de caràcter jurisdiccional.

TAULA II. ANÀLISI DE LES LLETRES DE CANVIS PER GRUPS SOCIALS (1668)

<i>Classe social</i>	<i>Nombre de deutors</i>	<i>Capital total prestat en lliures</i>
Noblesa titulada	2	8.660
Cavallers, senyors de vassalls	5	2.648
Ciudadans, notaris, mercaders	19	4.379
Artesans i sense especificar	7	2.010
Llauradors	159	8.544
Preveres	4	711
TOTAL	195	26.952

Font: ARV, protocols notariais de Josep Domingo, sign. 727, 12 de desembre de 1668.

Tot i això, el món del crèdit al segle XVII també implicava riscos punyents. Enric de Miranda era denunciat l'any 1665 pel delictes d'usura.³¹ Durant el procés, els oficials de l'Audiència se'n van emportar tots els llibres de comptes, papers, documents i sobres on figuraven els contractes de censals i lletres de canvi i per tant, el senyor de Guardamar tenia dificultats a l'hora de cobrar. En la seua súplica al Consell d'Aragó, Miranda al·legava

³¹ Des de l'Edat Mitjana, el delictes d'usura estava tipificat com el cobrament d'un interès creditici superior al permès pels Furs.

que quatre mesos eren suficients perquè els oïdors de l'Audiència hagueren tret la informació que buscaven i demanava que se li restituïren els documents perquè "...dichos libros no pueden servir en poder de la Audiencia para otro efecto que para hacer mala obra y molestar el suplicante en el menoscabo de su hazienda". La reina governadora fallava al seu favor "...me ha parecido mandar [...] se despache con toda brevedad la causa por que está arrestado, se le restituyan los papeles y libros que no fueren necesarios para el proceso".³²

5. LES INVERSIONS EN PROPIETAT AGRÀRIA EN LA CONTRIBUCIÓ PARTICULAR DE VALÈNCIA I ALTRES FONTS D'INGRESSOS

Durant la segona meitat del segle XVII, Enric de Miranda va començar a comprar grans propietats rústiques properes a la capital encara que no sabem, en quina mesura, algunes de les terres que posseïa a l'hora de la mort, podien ser els béns que hipotecaven els seus deutors com a garantia dels préstecs que concedia. Entre els criteris que guiaven el financer a l'hora d'adquirir terra estava la preferència per les propietats franques, és a dir, aquelles que, o bé no pagaven censos monetaris o bé no pagaven particions amb senyor feudal corresponent.

Altre criteri a l'hora de comprar terra era el de la concentració de la propietat, bé amb la compra d'hisendes que fitaven amb les que ja posseïa, bé amb la compra de grans finques agràries. La terra que posseïa Enric s'ubicava al voltant d'una zona molt concreta, el sud de la Contribució Particular de la ciutat de València i principalment, cinc pobles veïns: Alfafar, Benetússer, Catarroja, Albal i Paiporta. És per això que el 10 de setembre de 1653 comprava una alqueria i una hisenda a Benetússer a la priora del convent de la Presentació.³³ Aquesta casa tenia un hort tancat de 36 fanecades que es regava amb la séquia de Favara i segurament era un lloc estratègic per a dirigir, planificar i controlar l'explotació d'aproximadament 707 fanecades de terra que arribaria a tenir Enric en el moment de la mort. A més, l'alqueria de Benetússer ocupava un paper important en la comercialització de la producció agrària ja que tenia una almàssera i un celler. Una altra dada per a sostenir la importància de l'alqueria de Benetússer és que, amb els anys, la família va adquirir un total de dos cases annexes a aquesta al carrer del Molí de Benetússer.

Pel que fa a la tinença, tota la terra que posseïa Enric estava arrendada a llauradors dels pobles dels voltants. Alguns d'aquests explotaven importants extensions d'horta, de fins a 40 fanecades; per tant, segurament comp-

³² ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 914, núm. 55.

³³ ARV, *protocols notarialis de José Ramón Calvo*, sign. 14643, full 1.644v.

taven amb l'ajuda de familiars o jornalers. El fet que Enric arrendara les terres no significa que n'adoptara un paper absentista en la gestió i explotació. A la seua biblioteca personal hi havia alguns volums relacionats amb l'agricultura.³⁴

A propòsit de l'estructura de la propietat agrària, cal remarcar la important concentració de fanecades en finques úniques que contribuïen a l'optimització de la gestió i els recursos. Les tinences més importants estaven a l'horta de la capital on destacaven quatre finques amb les seues alqueries i edificis annexes. La hisenda del camí del Cabanyal era la més gran, amb un total de 96 fanecades. Si mirem la terra adquirida als pobles, la parcel·la més important era una de 54 fanecades al lloc d'Alfagar. En quant a l'especialització dels conreus, només s'observa que les grans finques de València es dedicaven al conreu de cereals i hortalisses amb vistes al mercat de la capital mentre que als llocs d'Alfagar, Benetússer o Catarroja predominaven els conreus de vinya i olivera que també tenien un marcat caràcter comercial.

TAULA III. UBICACIÓ I EXTENSIÓ DE LES TERRES (Any 1668)

<i>Lloc</i>	<i>Fanecades</i>	<i>Nombre de parcel·les</i>	<i>Tipus de conreu</i>
València	330	5	Terra campa voltada de moreres
Alfagar	140	6	Terra campa i vinya, voltada de moreres
Catarroja	84	5	Garroferes, oliveres, vinya
Albal	57	6	Figueres, secà, terra campa, vinya
Beniparrell	36	2	Garroferes
Silla	32	2	Secà, oliveres
Camí de Carpesa	12	2	Sense especificar
Massanassa	9	1	Moreres
Cullera	7	1	Sense especificar
Riola	Sense especificar	1	Arrossar
TOTAL	707	30	

Font: ARV, *Escrivanes de Cambra, any 1726, exp. 200*.

La capacitat per a poder reunir enormes sumes de diners, la seua trajectòria com a prestamista i els seus coneixements tècnics, van dur a Enric de Miranda a fer negocis amb la gestió de les rendes municipals. Com a exemple d'aquesta activitat, el 14 d'octubre de 1651, havia comprat per de-

³⁴ Segons la descripció de l'inventari, entre els 70 volums de la biblioteca figurava *Almottasser o fiel de la medida y peso de pan, vino y otras mercaderias, Del comercio terrestre i Libro de los secretos de Agricultura, casa de campo y pastoril*.

cret, i per un preu de 5.600 lliures,³⁵ els drets de cobrar tots els beneficis que reportara la Cort del justícia criminal de València. El negoci per a l'arrendatari consistia en superar amb els ingressos de la Cort, sobretot de les multes i penes imposades als reus, les 5.600 lliures desemborsades.

Per tant, i pel que hem vist, Enric de Miranda aconseguia millorar i engrandir el patrimoni heretat de son pare amb diversos negocis lucratius. Els guanys en el negoci del crèdit, sobretot amb les lletres de canvi, li permeten invertir en l'adquisició de terres per a l'explotació indirecta i la comercialització de productes com el vi o l'oli. Per últim, el negoci de l'explotació de les rendes municipals arredonia la hisenda familiar i possibilitava la projecció social dels descendents.

6. LES ÚLTIMES VOLUNTATS D'ENRIC DE MIRANDA: LA CREACIÓ D'UNA ADMINISTRACIÓ BENÈFICA I LA FUNDACIÓ DEL VINCLE DE LA CASA DE GUARDAMAR

Enric de Miranda atorgava testament l'11 de març de 1668. La plica testamentària constava de dotze cartes plegades i, encara que l'havia escrita una altra persona (per indisposició del testador), estava signada per ell. A més, el segell que tancava el document representava les seues armes en cera vermella. Era gairebé un testament hològraf també dit tancat o *in scriptis*. Mossén Vicent Llopis i l'estudiant Josep Traver havien fet de testimonis i certificaven que la signatura era la del testador. El 19 de juny moria el senyor de Guardamar sense descendents directes; dos dies abans, havia lliurat al notari Josep Domingo, la plica manuscrita on estava el testament.

El testador deixava 1.000 lliures en concepte de despeses de funeral, quantitat que ens revela una més que acabalada posició econòmica si tenim en compte que 500 lliures representaven la renda anual d'un camperol ric.³⁶ Volia ser soterrat al convent de Nostra Senyora del Socors, prop dels murs de la ciutat, en una capella dedicada a sant Tomàs de Villanueva que havia manat edificar. De fet, el taüt amb el cos del difunt va ser dipositat el 20 de juny en la capella de Nostra Senyora del Socors perquè la capella de Sant Tomàs encara no estava acabada. El prior del convent es comprometia a traslladar el cos quan ho estigués.³⁷

Pel que fa als legataris, el principal era el nebot, Josep Mercader i Miranda, fill de Vicent i de Victòria, que rebia 1.000 lliures anuals de renda durant tota la seua vida. Aquesta renda l'equiparava amb el que cobrava un jutge de l'Audiència. A més, el testador fundava en la persona de Josep Mer-

³⁵ ACA, *Consell d'Aragó*, lligall 914, núm. 145.

³⁶ J. Casey, *El regne de València al segle XVII*, Barcelona, Curial, 1981, p. 33.

³⁷ ARV, *protocols notarials de Josep Domingo*, sign. 726, 20 de juny de 1668.

cader un vincle, que era un instrument defensiu contra el desmembrament de l'herència entre els descendents.

Altres importants legataris eren dos membres de la família de Maria Assuey. Segurament, Enric pretenia rescabalar-los del fet que la dona l'haguera nomenat hereu universal. Així, un cosí germà de Maria, Miquel Assuey, llaurador del Cabanyal, rebia 2.000 lliures que havia de cobrar-les dels lloguers de dos alqueries i altres terres que havien estat de Maria. Aquestes 2.000 lliures podien equivaler al dot que havia aportat al matrimoni. Per la seua banda, Lluís Carrió Assuey rebia la propietat d'un censal de 2.000 lliures perquè en poguera cobrar les pensions. Lluís no podia vendre'l ni transportar-lo durant la seua vida si no era per a comprar algun ofici o una casa. A l'hora de la mort, podia disposar del censal per a deixar-lo en herència.

Aquestes voluntats testamentàries entren dins de la tradició i la lògica de l'herència d'una persona rica i, encara que Enric no tenia descendents, el principal legatari, l'hereu *de facto*, era el nebot que rebia una important renda anual per a viure amb comoditat, a més d'un vincle on estava el senyoriu de Guardamar. El que ja no era tant comú era la creació d'una administració benèfica on anava a parar el gros de la fortuna que, segons el testament, eren béns mobles, immobles –cases i terres–, drets i accions. La fundació pia havia de funcionar a partir dels ingressos que generaven les pensions de diferents censals i de l'arrendament de cases i de terres. Si algun deutor redimia el seu censal, els administradors havien de comprar un altre i el mateix passava si es perdia alguna propietat. La compra de censals i terres per part de l'administració s'havia de fer amb un decret de la Reial Audiència i en llocs segurs.

Aquesta administració o fundació tenia per finalitat tota una sèrie d'obres benèfiques. Els marmessors de l'herència eren, al mateix temps, els administradors de la fundació i havien de fer que funcionara perquè en cobraven un salari. L'administració s'havia de reunir almenys tres vegades a l'any i en aquestes reunions s'havia de portar un control sobre els interessos que produïen els censals i sobre els ingressos pervinguts de les terres arrendades. Cada dos anys, l'administració havia de donar compte de la distribució de la renda, la conservació de les propietats i el compliment de les deixes pietoses a dos visitadors que havien de ser el vicari general de l'arquebisbat de València i el regent de l'Audiència. La seua funció era evitar abusos i que l'obra pia estigués ben governada.

Del total dels ingressos anuals que produïen els productes financers i l'arrendament de les terres de l'obra pia, una vegada pagada la renda del cap del vincle de la Casa de Guardamar, els salaris dels administradors, procuradors i visitadors, s'havien de fer dos parts iguals. Una de les parts anava directament a cobrir les despeses de l'Hospital General de València, sobretot pel que fa a la compra de forment, flassades, matalassos, llençols i llits, o qualsevol necessitat que tingués.

L'altra meitat de la renda anava destinada a un enfilall d'esglésies, convents de València i obres pies que tenien per objectiu assegurar la immortalitat i el renom del difunt, així com la quietud de la seua ànima durant un bon grapat d'anys. En aquest sentit, l'acusació i el procés per usurer obert en els últims anys de la seua vida, li devien pesar com una llosa. El gruix dels diners se l'emportava el convent i l'església de la Mare de Déu del Socors, convent dels Agustins, que era on havia d'estar la sepultura del personatge. Aquest convent rebia una renda anual de 200 lliures.

A banda de les misses, els marmessors havien de fer diverses obres de caritat. Durant la diada de Sant Tomàs de Villanueva, s'havien de pagar dos olles de carn, una per als pobres de la presó de Serrans i l'altra, per als de Sant Narcís. També, a les filles òrfenes de València (tantes com es podrà), se les havia de dotar amb 30 lliures. Si alguna d'aquestes era familiar de la dona, llavors el dot seria de 50 lliures.

Finalmente, Enric de Miranda fundava un vincle en la persona del nebot, Josep Mercader i Miranda. A partir del règim successori establert pel fundador, constatem que el principi bàsic del vincle era la masculinitat. Així, els primers a ser cridats a succeir serien els fills barons de Josep Mercader i els descendents. En cas de fallar aquesta línia, succeirien les filles de Josep Mercader i els descendents. Si es truncava aquesta línia, el vincle passaria als fills d'Aurèlia Mercader, germana de Josep. El testador no conformava un vincle econòmicament important –de fet, la major part de la fortuna (terres, lletres de canvis, censals, violaris i debitoris) passava a formar part dels béns de l'administració pia– sinó que, més bé, aquest es configurava com un mecanisme de garantia econòmica que permetera al llinatge tenir un bon nivell de vida i una presència d'honor en llocs determinats, com ara el ducat de Gandia i València. En eixe sentit, se li deixava el camí obert a Josep Mercader perquè, amb la descendència, poguera millorar-lo. La composició patrimonial del vincle estava formada per un senyoriu alfonsí, béns immobles urbans, una hisenda a Benetússer, una renda anual, l'ofici d'administrador en una fundació benèfica i diferents béns mobles. Els béns vinculats eren els següents: el senyoriu de Guardamar amb tots els drets i senyories. Es tractava d'un senyoriu menut amb unes quinze famílies i tan sols un territori de 1.324 fanecades. Respecte la renda anual de 1.000 lliures per al cap del llinatge, com he vist, el testador volia que fóra la primera i la preferent a l'hora de ser abonada. Potser aquesta renda era el millor mecanisme perquè el cap del vincle s'implicarà en la bona marxa de l'administració ja que en depenia el seu *modus vivendi*.

D'altra banda, el vincle també comptava amb alguns béns immobles on figurava la casa principal de la família a València al carrer dels Tints cantó amb el carrer de Carnissers. Aquesta casa havia de ser la residència oficial del cap del llinatge. La casa del carrer de les Moreres d'Oliva, que havia estat la casa pairal dels Miranda, també passava a formar part del vincle, ai-

xí com l'alqueria amb hort tancat al carrer Molí de Benetússer. El trapig o casa de fer sucre de Guardamar quedava vinculat així com tots els aparells, enginys, calderes i altres eines que hi havia per a la producció del sucre.

El valor econòmic dels béns del vincle de la Casa de Guardamar representava, tan sols, una discreta part de la fortuna que havia pogut reunir Enric de Miranda. De fet, a banda de la renda de 1.000 lliures anuals per al cap de vincle, la resta de béns vinculats no sembla que serviren com a font d'ingressos importants per a la família sinó que eren béns destinats a mantenir la descendència en una posició de poder, bona reputació i possibilitats per a promocionar fins al grup de la noblesa titulada. Les raons que expliquen la composició d'un vincle modest i la creació d'una potent administració benèfica podien ser diverses. Una, el fet que el testador no tinguerà descendents directes i, en eixe sentit, corresponia a l'esforç del nebot millorar el vincle. Tampoc podem descartar el motius morals i religiosos. Hem vist que Enric de Miranda, cap al final de la seua vida, l'any 1665, va ser denunciat per l'Audiència pel delictes d'usura i arrestat durant uns quants mesos. Segurament, l'enfilall de misses i les obres de caritat anaven destinades a netejar el bon nom i fama pública del personatge i a guanyar-se el cel. En quant als motius religiosos, Enric de Miranda havia d'agrair als tribunals de l'Església una sentència favorable³⁸ en l'espínós judici de l'any 1631 entaulat pel germà.

Comptat i debatut, la família Miranda carateritza el triomf, durant un període de crisi, d'alguns membres de la petita noblesa. Enric de Miranda podia prosperar gràcies a un sòlid negoci creditici heretat de son pare i a les oportunitats derivades de l'expulsió dels moriscos, sobretot a l'hora d'adquirir els béns de famílies benestants que tenien dificultats. L'encertada comercialització de productes financers, depenent del context econòmic canviant del Regne de València, però sobretot la selecció del tipus de clients, potser siguen la clau del seu èxit en el món de les finances. Si en un primer moment, la família invertia sobretot en renda censal de moriscos i deute públic; sobretot durant la segona meitat del segle XVII, Enric de Miranda es dedicarà al crèdit agrari i segurament això li permetrà executar sense problemes els béns empenyorats pels llauradors, cosa que no passava en el cas dels béns de la noblesa endeutada. L'èxit en els negocis del crèdit aviat portà la família a l'adquisició de grans heretats agràries destinades a l'explotació indirecta i a la participació en els guanys de la comercialització de productes com el vi i l'oli.

³⁸ El procés iniciat per Dídac de Miranda contra el germà, per tal de poder accedir a la fortuna familiar, va ser traslladat, en març de 1632, des de la Reial Audiència fins als Tribunals de l'Església. Enric demanava aquest trasllat atés que l'havien ordenat prevè i benifet de l'església de Benimàmet. La vocació, però, no durà gaire perquè l'any 1633 ja no apareix com a religiós als protocols notariais.

La cimentació d'una fortuna espectacular per part del senyor de Guardamar possibilitava, amb les estratègies adequades, la projecció social de la nissaga. Així, els descendents, recolzats pel patrimoni familiar, podien emparentar amb la noblesa titulada de la capital. Aurèlia Mercader i Miranda, neboda d'Enric, gràcies a un dot de 10.000 lliures, casava l'any 1652 amb el noble Antoni Joan de Centelles que rebia l'any 1666 el títol de marquès de Centelles. La filla d'ambdós casava posteriorment amb el comte del Casal. Per la seua part, Josep Mercader, contreia matrimoni l'any 1669 amb una filla del cavaller i governador de Xàtiva, Dionís Carròs Pardo de la Casa que era cunyat del marquès de Mira-sol. El fill de Josep casava l'any 1733 amb una filla del comte de Carlet.

Encara que Enric de Miranda aspirava a projectar socialment els descendents fins a l'estatus de la noblesa titular, i adoptava alguns hàbits i actituds d'aquest grup, mantenia fins al final de la seua vida valors pròpiament "burgesos" com ara, i com diu al seu testament, potser amb una mica d'orgull, portar actualitzats els seus llibres de comptes i participar de tot tipus de contractes mercantils amb gent de diversos estaments.